

De beschreven assemblage bestaat uit 90 natuurstenen, waarvan er zeventien sporen van bewerking en/of gebruik vertonen (tabel 9). De belangrijkste werktuigcategorie wordt gevormd door veertien fragmenten van maximaal drie maal- en molenstenen, allen van tefriet. Daarnaast bevat de assemblage een klopsteen van kwartsitische zandsteen, een wetsteen van amfiboliet een fragment kalksteen met een gesleten oppervlak, mogelijk een fragment van een natuurstenen plavuís of drempel. De 53 brokstukken tefriet zijn zeer waarschijnlijk eveneens fragmenten van maalstenen, die door de afwezigheid van bewerkte of gebruikte oppervlakken echter niet met zekerheid in die categorie geplaatst konden worden. Het overige onbewerkte natuursteen wordt gevormd door rolstenen (13) en brokstukken daarvan (7).

Het merendeel van het natuursteen, 50 stuks, kan op stratigrafische gronden in de Romeinse tijd worden gedateerd. In spoor 34, een greppel, zijn 41 natuurstenen gevonden, vooral maalsteenfragmenten en brokstukken van tefriet. Uit laag 30, eveneens gedateerd in de Romeinse tijd, zijn negen stuks natuursteen afkomstig, waaronder een klopsteen van kwartsitische zandsteen. De in de ijzertijd gedateerde laag 35 heeft elf brokken tefriet opgeleverd maar geen bewerkte stukken. Daarnaast zijn 23 stenen afkomstig uit sporen die jonger zijn dan de Romeinse tijd. Zes stenen waaronder het fragment kalksteen met een gesleten vlak zijn afkomstig uit laag 7025, die stratigrafisch boven laag 7030 ligt en dus jonger is. Greppel S46 in werkput 7 is ingegraven in laag 7030 en is dus ook zeker jonger. Door verstoring van de bovengrond kon de verdere stratigrafische positie van de greppels niet worden vastgesteld. Uit S46 zijn zeven passende maalsteenfragmenten afkomstig en acht brokstukken van tefriet. In paalspoor S 19, direct onder laag 4021, zijn twee onbewerkte rolstenen gevonden. De overige sporen zijn niet aan een fase toegewezen en hebben ook geen noemenswaardige hoeveelheden natuursteen opgeleverd. Alleen in S35 is een wetsteen van amfiboliet gevonden die het vermelden waard is.

Maalstenen werden gebruikt voor het malen van graan en hadden dus een belangrijke rol in de voedselvoorziening. Ze wijzen dan ook op de aanwezigheid van een nederzetting. Ze duiden tevens op de lange afstandscontacten die de mensen onderhielden om aan deze maalstenen te komen. Alle aangetroffen maalsteen fragmenten zijn van tefriet (een vesiculaire lava). Dit

RAAP-RAPPORT 3218 Kruising N229 met de Singel te Odijk, gemeente Bunnik Archeologisch onderzoek: een opgraving

61

gesteente komt voor in de Duitse Eifel, waar het in de omgeving van Mayen in dagbouw werd gewonnen.³⁶ Vanaf het neolithicum tot de late ijzertijd werden handmaalstenen van het type zadelkweern geproduceerd.³⁷ Al in de 4e eeuw v.Chr. is sprake van een handelscentrum in het huidige Andernach, op de westoever van de Rijn en als eindproduct over de Rijn naar onze streken werden vervoerd.³⁸ Brokstukken van tefriet kunnen daardoor met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid als fragmenten van maal- of molenstenen worden bestempeld en niet als productieafval.

De productie en handel in tefriet maalstenen nemen in de IJzertijd en Romeinse tijd sterk in omvang toe. Vanaf de late ijzertijd komen naast handmaalstenen ook met de hand aangedreven roterende molenstenen voor, waarmee een grotere meelproductie mogelijk was. In de Romeinse tijd verdwijnen de zadelkweerns en werden naast handmolens ook mechanisch aangedreven molenstenen, met een duidelijk grotere diameter gebruikt. Ook na de Romeinse Tijd gaat de handel in molenstenen van tefriet door, tot ver in de Middeleeuwen.³⁹

In de post-Romeinse greppel S46 zijn zeven passende fragmenten van één maalsteen van tefriet gevonden, vermoedelijk maar niet geheel zeker van een roterende (hand)molensteen (figuur 13; vondstnummer 126). Het gepaste maalsteenfragment meet 94 bij 60 mm en is 54 mm dik, het gewicht is 326 g. Het maalvlak is gebouchardeerd en door gebruik licht gesleten, de daar tegenoverliggende zijde lijkt grof te zijn bekapt. De overige zijden zijn breukvlakken, die deels vers zijn. Resten van de rand of een centraal gat ontbreken, waardoor het type niet nader kon worden bepaald. De acht brokken tefriet uit hetzelfde vondstnummer horen er vermoedelijk bij maar ze konden niet worden gepast.

In de mogelijke Romeinse (berm)greppel S34 zijn fragmenten van vermoedelijk twee maalstenen gevonden. De onderlinge vondstafstand van ca. 25 meter maakt het onwaarschijnlijk dat ze tot dezelfde maalsteen hebben behoord, maar het kan ook niet worden uitgesloten. Vijf passende fragmenten zijn van een maalsteen met een min of meer vlakke zijde met lichte slijtagesporen

(vondstnummer 64). Het vlak is te onregelmatig voor een maalvlak, mogelijk gaat het om de onderzijde van een maalsteen. De overige zijden worden gevormd door deels verse breukvlakken. Het gepaste fragment meet 64 bij 64 mm en is 46 mm dik, het gewicht is 228,4 g. Het vondstnummer bevatte daarnaast nog zes tefrietbrokken die vermoedelijk tot dezelfde maalsteen behoren maar wegens een sterke afronding van de breukvlakken konden deze niet worden gepast. De fragmentatie is gezien de gelige buitenzijde en lichtgrijze breukvlakken waarschijnlijk het gevolg van verbranding. In dezelfde greppel, op ongeveer 25 m afstand van vondstnummer 64, zijn twee passende fragmenten van een sterk verweerde en waarschijnlijk ook verbrande maalsteen gevonden, waarvan het maalvlak alleen aan enkele gesleten mineralen kon worden herkend (vondstnummer 85). Het gepaste fragment meet 52 bij 44 mm en is 52 mm dik. Het vondstnummer bevat nog veertien fragmenten tefriet die mogelijk tot dezelfde maalsteen hebben behoord. Naast deze twee vondstnummers met maalstenen van tefriet bevatte greppel S34 nog dertien fragmenten tefriet, afkomstig uit één vondstnummer (86). Het is opvallend dat in de greppel vrijwel uitsluitend maalsteenfragmenten en brokken tefriet bevatte. Afgezien van maalsteenfragmenten en tefrietbrokken is in S34 slecht één steen gevonden die niet van tefriet is, een verder onbewerkt rolsteenbrok van een sterk kleihoudende zandsteen (grauwacke; herkomstgebied onbekend, mogelijk de Harz).

Klopsteen Een zwart verbrande hoekige rolsteen van kwartsitische zandsteen uit laag S5030 vertoont op een puntig uiteinde een plekje met zeer fijne klopsporen (vondstnummer 49). De overige zijden bestaan uit het natuurlijke gerolde oppervlak, met zwarte vlekken door verbranding. Het plekje met klopsporen is echter niet verbrand, waaruit blijkt dat de steen pas na verbranding als klopsteen is gebruikt. De lengte in de gebruiksrichting is 78 mm, de breedte 84 mm en de dikte 32 mm, het gewicht is 308,2g. De fijne klopsporen wijzen er op dat de steen is gebruikt voor het bekloppen van een relatief zacht materiaal. De herkomst van het gesteente is mede door de verbranding moeilijk te bepalen. Het gerolde oppervlak wijst op een secundaire herkomst, bijvoorbeeld uit rivierafzettingen van Maas of Rijn of uit noordelijke morene afzettingen. Een herkomst van de nabijgelegen gestuwde afzettingen van de Utrechtse Heuvelrug lijkt het meest aannemelijk.

Wetsteen In spoor S35 is een in de lengte gebroken, halve rolsteen van amfiboliet gevonden met aan een zijde een deels gebouchardeerd oppervlak met slijpsporen in de vorm van slijtage en diagonale groeven die wijzen op een gebruik als wetsteen (vondstnummer 65). De steen is 128 mm lang,

RAAP-RAPPORT 3218 Kruising N229 met de Singel te Odijk, gemeente Bunnik Archeologisch onderzoek: een opgraving

63

67 mm dik en 24 mm dik bij een gewicht van 309,1 g. Wetstenen kunnen beschouwd worden als handgereedschappen die gebruikt werden voor het dagelijks onderhoud van snijdende werktuigen. Ze vormen vanaf de metaaltijden een vast onderdeel van de natuurstenen werktuigen in nederzettingen. De amfiboliet is het enige noordelijke gesteente dat op de vindplaats is aangetroffen. Waarschijnlijk is de steen gevonden op de stuwwallen, bijvoorbeeld de enkele kilometers ten noorden van de vindplaats gelegen Utrechtse Heuvelrug.

Fragment kalksteen met een gesleten vlak Uit post-Romeinse laag 7025 komt een fragment van fossielrijke Belgische blauwe kalksteen met een onregelmatig gesleten oppervlak (vondstnummer 125). De overige zijden zijn enigszins verweerde breukvlakken. Het fragment meet 20 bij 24 mm en is 17 mm dik. Het onregelmatig gesleten oppervlak is mogelijk het gevolg van slijtage door betreding, het zou daarom om een fragment van een plavuis of wellicht een drempelsteen kunnen gaan. Door het kleine formaat van het fragment zijn hier verder geen uitspraken over te doen. Belgische blauwe kalksteen, ook wel bekend als hardsteen, kwam als bouw materiaal in zwang in de late middeleeuwen en wordt ook tegenwoordig nog veel als decoratieve steen in gebouwen gebruikt.⁴⁰

Onbewerkte rolstenen en brokstukken daarvan De rest van het natuursteen bestaat uit dertien onbewerkte rolstenen en zeven rolsteenbrokken. Het gerolde oppervlak bewijst dat ze oorspronkelijk afkomstig uit secundaire bronnen. De steensoorten, vooral al dan niet kwartsitische zandsteen, kwartsiet, gangkwarts en vuursteen wijzen op een herkomst uit pleistoceen maasgrind (tabel 10). Een platte rolsteen van Revinienkwartsiet is zelfs een gidsgesteente voor maasafzettingen. Maasgrind kan worden gevonden op de Pleistocene maasterrassen van Limburg, maar ook de stuwwallen van Midden Nederland bestaan voor een belangrijk deel uit gestuwde

afzettingen van Rijn en Maas. Een herkomst van de nabijgelegen Utrechtse Heuvelrug is dan ook aannemelijk.

De functie van de onbewerkte rolstenen is niet duidelijk. Drie van de zeven rolsteenbrokken zijn verbrand en vertonen hoekige breukranden die het gevolg zijn van snelle afkoeling na verhitting. Mogelijk zijn deze stenen als kookstenen gebruikt of als basis voor een haard.